

Vestjyske vinterlærere, årgang 1886

Af Olga Pedersen

Skoleloven

At være underviser i skolerne og dermed sætte præg på kommende generationer, deres kendskab til de grundlæggende fag, og i udstrakt grad også på deres livsindstillinger og -opfattelse, har altid været et betroet job.

Det er derfor ikke så underligt at læreruddannelsen indgik som et led i den samfundsomlægning, der medførte så mange forandringer i slutningen af 1700 årene. Vigtigt var oprettelsen af landets første seminarium, Blågård ved København i 1790, der skulle uddanne lærere, der kunne leve op til de intentioner, der var indeholdt i den skolelov, der trådte i kraft d. 29.7.1814.

Loven betegnedes som en *anordning om almueskolevæsenet på landet i Danmark* den indeholdt en bestemmelse om 7 års undervisningspligt og havde det fornemme formål at alle danske børn før de i 14 års alderen kunne blive konfirmerede skulle *betimeligen lære at kende, hvad enhver skylder sin Gud*.

Den første betingelse for at vide, hvad man skyldte sin Gud, var at man kunne læse hans ord i bibelen eller katekismussen. Det blev derfor i første omgang disse bøger skolerne koncentrerede sig om. Den dag man blev konfirmeret skulle man kunne lire lange remser af sig. De bedste udi denne kunst blev placeret øverst på kirkegulvet og det var en ære, stolte forældre og bedsteforældre satte højt.

Skrivning, regning og religion var også blandt de ny vigtige krav, og desuden stod der både historie og naturhistorie på skoleskemaerne. Som et sidste, men ikke mindst omdisku-

teret påfund var endog idræt, dog med den tilføjelse *hvis forholdene tillod det*.

Det gjorde de ikke ret mange steder. Især på landet fandt befolkningen denne undervisning fuldstændig vanvittig og et tydeligt bevis på, hvor lidt de »kloge« i København forstod sig på bønder. Galt nok var det, at man skulle undvære børnene i samfulde syv år til en skolegang ikke alle fandt nødvendigt, men at det skulle være til pjat og pjank som at hoppe rundt på en plint eller kravle i et reb, var for galt. De allerfleste landsbyer ignorerede simpelthen kravet. I al fald de første 50 år. Først efter at amterne i 1856 overtog tilsynet med skolerne og pressede på for at få gymnastikken indført, begyndte man at tale om tingene.

Skolebygningerne

Skolevejenes længde havde altid voldt problemer og mange steder havde de forhindret den første skolelov fra 1739 i nogensinde at fungere. Forældrene turde simpelthen ikke sende deres børn ud på de farlige og ofte ret ufremkommelige veje, hvorfor de i lange perioder beholdt dem hjemme. Enkelte blev undervist der, men hovedparten af befolkningen fik ingen skolegang udover degnens katekismuslære, der fandt sted i våbenhuset om søndagen efter gudstjenesten.

Derfor indeholdt den ny lov også en bestemmelse om, at ingen måtte have mere end en kvart mil til skole. Det tilføjedes dog forsigtigt med tanke på de fjerntliggende jyske udsteder, *såfremt stedernes beliggenhed tillader*

Hoven Højskole ved Tarm kort efter at den i 1880'erne var blevet udbygget. Personerne er ikke identificerede, men billedet er taget før 1891, hvor højskolen blev til »Hoven Kvindehøjskole«.

det, ej heller var der nogen retningslinier for, hvor mange børn der burde være i et distrikt før man krævede en skolebygning.

Det gav anledning til mange og lange diskussioner. *Stedernes beliggenhed* kunne man tolke som man ville og skolestuer kunne man indrette på den eller de gårde, der for et beskedent vederlag var villige til at stille en stue til rådighed for en *omgangsskole*. De fleste steder fandt man at denne, den billigste løsning også var den bedste.

Undervisningspligten

Skoleloven og dermed den tvungne undervis-

ningspligt, faldt ikke i lige god jord hos alle, og det varede meget længe før den blev efterlevet alle steder. Mange forældre betragtede den som et virkeligt alvorligt indgreb i deres ret til selv at bestemme over egne børn. Bønderbørn havde altid været nødvendige i det daglige arbejde med kreaturer og får, og for mange mindre bemidlede familier var det simpelthen nødvendigt for overlevelsen, at de kunne sende deres børn i andres tjeneste i al fald en del af året. Disse ting var der dog taget højde for i loven, hvor undervisningstiden var fastsat til 18 timer ugentlig og da ethvert sogn selv kunne tilrettelægge hvornår man fandt det mest

praktisk at placere timerne, blev skolefrihed i sommerhalvåret, en kendsgerning.

Aldrig så snart er imidlertid et problem løst før et nyt melder sig. Skulle alle børn i et sogn undervises i vinterhalvåret, krævede dette flere lærerkræfter. Det kostede penge og var der noget man var imod, var det at give rede penge ud. Desuden hang lærere ikke på træerne og man var nødt til at gribe til alternative løsninger.

På trods af alle vanskeligheder blev loven af 1814 dog epokegørende for det danske samfund, den var helt på højde med de mest udviklede stater i Europa, og fungerede i 144 år.

Hvad lærerkræfterne angik varede det meget længe før alle skoler havde seminarieuddannede undervisere. I mellemtiden benyttede man de såkaldte *vinterlærere* der hen ad vejen udviklede sig til at blive ret så professionelle.

Nogle af dem mødte hinanden som elever på Hoven højskole ved Tarm i sommeren 1886, om dem og deres senere skolearbejde beretter en brevsamling, Hans Laugesen i Aastrup sogn har efterladt sig. De var allesammen bondesønner fra Ribe og Ringkøbing amter, mødt op med lyst til en anden levevej end landbruget. Brevene fortæller om hvordan det videre gik dem, og hvordan de udviklede sig vidt forskelligt, alt efter hvilke vilkår de kom til at leve under.

Læreren

Det var naturligvis meningen at der hurtigt skulle uddannes lærere, så enhver skole i landet havde mindst een, der var seminarieuddannet. Det kom som nævnt til at tage resten af århundredet, før disse planer var blevet til virkelighed. Af seminarier var der langt fra nok. I Jylland overhovedet ingen før Jelling og Ranum oprettedes i 1840'erne.

Fra lovgivningsmagtens side fastholdt man

dog, at i det mindste hovedskolernes lærere skulle være *eksaminerede*, mens man blev nødt til at acceptere at en vinterlærer ikke havde nogen uddannelse. Kunne en ung mand blot læse og skrive nogenlunde ansatte sognerådene ham i omgangsskolen. Derfor ses også at læreren i en omgangsskole kunne være femten seksten år. Den billigste løsning var næsten altid den bedste i sognerådets øjne.

I længden ville forældrene dog ikke acceptere tilstandene. Forskellen i den undervisning, der blev givet i hovedskolen og den, de fjernest boendes børn modtog i omgangsskolen, var mange steder ret stor, så efterhånden blev kravene til vinterlæreren større og provsteprøverne indførtes. Her skulle ansøgeren til en vinterlærerstilling bevise at han besad de nødvendige færdigheder i at undervise i de elementære fag. Presset af forældrene blev sogneråd og skolekommission efterhånden tvunget til at ansætte en lærer, der i det mindste havde bestået denne prøve.

Det gjorde vinterlæreruddannelse til det første *akademiske* fag der var tilgængeligt for bønderbørn, og en ny mulighed var åben for unge, der af den ene eller anden grund ikke kunne passe ind i landbrugssamfundet.

Ordningen med skolefrihed om sommeren der senere betegnedes som *den vestjyske skoleordning* og som enkelte steder eksisterede helt frem til 1958, betød et stort behov for vinterlærere, ikke mindst i de vestjyske egne hvor befolkningstallet i løbet af forrige århundrede steg voldsomt.

Mange af lærerne var fattige husmandssønner, der ifølge en lovændring i 1856 havde fået mulighed for at søge statsstøtte til uddannelse. De blev almindeligvis ret efterspurgt, da både sogneråd og forældre fandt, det måtte være til børnenes bedste at blive undervist af en person, der var af deres egen stand og som derfor havde gode forudsætninger for at for-

stå dem, og som dertil ikke var vant til at stille store krav og derfor kunne presses i løn.

Seminarieuddannelse

Efter at have forsøgt sig som vinterlærer et par vintre, blev mange af de unge imidlertid optaget af tanken om helårsansættelse og søgte ind på et seminarium. Her drejede det sig af økonomiske årsager som regel om, at få eksamen så hurtigt som muligt. På kolde billige kvistværreiser, på sultegrænsen eller lidt derunder sled de sig til en treårig uddannelse på to år. Kun de stærkeste overlevede som lærere. For de svage gik det ofte galt, enten måtte de opgive studierne, der krævede stor viljestyrke og en stædig indsats, eller de døde af tuberkulose eller anden uhelbredelig sygdom. De der gennemførte uddannelsen, var derfor en slags *hård kerne* af markante personligheder.

Hoven Højskole

De første halve hundrede år efter 1814 skoleloven var trådt i kraft, var undervisningen i børneskolerne, på trods af alle gode intentioner fra planlæggernes side, ikke nået ret langt ud over religionsundervisning, læsning og en smule skrivning. Først og sidst var det religionen det gjaldt. Terperi og gold udenadslære.

Først efter 1850 skete der for alvor noget. De religiøse bevægelser der var opstået i 1830'erne, som havde bredt sig med stor hast og hvis tilhængere fandt at religionsundervisning var menneskehedens redning fra undergang, fik et modspil i grundtvigianerne, og dermed var bolden givet op til ændringer, der blev meget følelige på skoleområdet.

Folkeoplysning, det var som en fanfare der blev blæst, og hvis toner blev ført med vinden til hver eneste afkrog af landet. Et af de fornemmeste resultater blev folkehøjskolerne, der skød op alle vegne og som på den ene eller den anden måde satte sit præg på hverdagen i

*Den elskede forstander på Hoven Højskole fra 1865-1906
Kristian Kristensen.*

hvert eneste dansk hjem i tiden, der fulgte.

Et højskoleophold blev en yndet forberedelse til provstestprøven for vinterlærerne, og naturligt nok indrettede nogle skoler sig derfor med læreruddannelse som hovedemne.

Een af de skoler, der i Ribe og Ringkøbing amter, omend i en kort periode, forberedte en lang række vinterlærere, var Hoven Højskole ved Tårn.

Den lille beskedne højskole var pioner på området. Den unge forstander, Kristian Kristensen, der var ansat ved Hoven hovedskole, havde fået sin uddannelse af selve Kristen

Kold og senere af den navnkundige Svendsen på Jelling seminarium. De to personligheds indflydelse bevirkede, at han anlagde en helt ny undervisningsstil i Hoven børneskole. Terperiet og troen på at man kunne banke visdom ind i børnehoveder ved hjælp af tørre tærsk, blev forladt til fordel Grundtvigs tro på *det levende ord*.

Det var tanker, der passede til tidens brud med *det gamle* og flere og flere unge søgte til Kristensen for at blive oplært af ham, som regel havde han derfor et par unge lærerstuderende mænd boende hos sig om vinteren. I 1877 stod 7 unge og bad om undervisning, og Kristensen blev klar over, at tidspunktet var inde til at oprette en højskole.

På skolen lærte de unge først og fremmest selvspekt, og de blev stærkt påvirket af den Grundtvigske livsindstilling og Kristensens store interesse for de liberalistiske tanker og strømninger, der i begyndelsen havde 1870erne havde resulteret i oprettelsen af partiet Venstre, de levede meget tæt på forstanderfamilien. Både Kristensen, som de beundrede og så op til, men også til hans kone Karen Marie, der som datter af mølleren i Hoven havde været blandt de første elever på Askov højskole, knyttedes de derfor stærkt til.

Direkte fra ploven blev de optaget i en verden de ikke tidligere havde kendt. De var unge med opladte sind, de lyttede, de talte selv med, og for fleres vedkommende oplevede de for første gang at nogen gad lytte til dem. De glemte aldrig forstanderparret eller tiden på Hoven højskolen.

Ved skoleårets afslutning udtrykte flere deres vemod ved at skulle skilles, men også glæde over oplevelsen de havde fået. Således skrev M. Kr. M. Westergård fra Ansager at det vigtigste for dem nu var at *leve med alt det gode, der er oppe nu i tiden, og kæmpe for det. Se mere efter at få en sand folkelig oplysning end efter*

en stor eksamen, thi livsoplysning skaber større lykke både for sig selv og for andre...

Peder Klemmensen fra Horne sogn, der senere selv blev lærer på Hoven højskole skrev: *Kæmp mod al tvang, alt ondt og slet, kæmp for frihed for sandhed og ret, lad dette dit livsmål være.*

Jeg ønsker dig kraft til derfor at stride, så aldrig i kampen du træt må blive, da tilsidst må du bære sejren hjem med ære.

For det vemodige gav Søren Kristensen fra Hemmet udtryk på denne måde: *Der er noget så vemodigt ved at skilles ad, når man en tid har levet sammen, og dette er især tilfældet når det er et sted som dette her, man skal sige farvel. Men det er netop godt om man længes, da deri udtrykkes at man har levet og åndet i noget, som er værd at længes efter. Bevare vi mindet om alt det gode vi her har hørt og levet, så vil det altid lyse på vor vej, hvor den end skal gå...*

Adressebogen, hvor afskedshilsenerne er hentet fra, fortæller tydeligt at alle har taget Kristensens påvirkning alvorligt. De der har skrevet et vers til afsked, har benyttet Grundtvig eller Bjørnstjerne Bjørnson og hvad hele holdet stod for, udtrykkes kort og klart af bornholmeren Jens Peder Jensen, der skriver: *Lys over landet er det vi vil.*

Vinterlærere uddannet på Hoven Højskole

Hans Hansen Laugesen

Hans Laugesen var født i Jyllerup i Aarre sogn den 20. maj 1868. Hans forældre var ejere af en ret stor gård, men Hans var den yngste af en søskendeflok på ni, så hans udsigter til at blive faderens efterfølger på gården var små. Da han tilmed var svagelig allerede som barn, an-

så man det i familien som en god løsning at han blev uddannet som lærer.

I sommeren 1886 var Hans Laugesen første gang på Hoven Højskole. Han var ikke typisk for holdet. Fra hjemmet i Jyllerup kunne han blive forsynet med, hvad han havde brug for af bøger eller lignende, mens andre måtte kæmpe en fortvivlet kamp for at få de sparsomme midler til at strække, ja, Jeppe Hejbøl havde påtaget sig at fodre forstanderens kreaturer for at tjene til opholdet.

Hans, der af natur var genert og tilbageholdende var velbegavet og lærenem, og efter de første par måneder skrev forstander Kristensen i en anbefaling at han havde gjort *en ualmindelig god fremgang*. Den udtalelse gav Hans mod til at gå op til provstestprøve allerede det første efterår. Skuffet måtte han dog nøjes med at blive godkendt til at undervise i de yngste årgange.

Kristensens anerkendelse skaffede ham dog plads som huslærer i Mejrup ved Holstedbro den første vinter. Året efter var han tilbage på Hoven og den 19. september 1887 skrev provsten så at *Hans Hansen Laugesen har underkastet sig prøven som vinterlærer. Han kan forestå begge klasser. Han synger nogenlunde*.

Med dette bevis i hånden gik Hans ud i verden som vinterlærer, uddannet til at undervise børn indtil konfirmationsalderen. Han var 19 år, krølhåret og charmerende. Verden lå foran ham og som Jensenius Nielsen senere skrev til ham *pigerne ser altid venligt til en vinterlærer så længe han ikke er forlovet*. Fuldt af optimisme drog han til sit embede i Kvie skole i Ansager sogn.

Fleere af kammeraterne fra sommerholdet i Hoven i 1886 havde imidlertid hurtigt taget beslutning om at ville videre og forsøge sig med en seminarieuddannelse. Hans's lyst gik også i den retning, skulle lærergerningen være

Hans Hansen Laugesen, gårdmandssønnen fra Jyllerup i Aarre sogn der opgav lærergerningen og blev gårdejer i Grene i Aastrup Sogn foregangsmand inden for andelsbevægelsen og skatterådsformand. Tillige blev han medstifter af Aastrup Sognearkiv.

ens levevej måtte man have embede hele året.

Vesterbro seminarium i København blev ham varmt anbefalet af vennen Anders Krosgård fra Ølgod sogn, der skrev at *Gedved er en elendig anstalt, men Vesterbro seminarium er et af landets yngste og har et stort antal unge dygtige lærere, men lad mig sige dig på forhånd, der hersker ingen samfundsånd og intet hjemligt forhold*. Derved understregede han at forholdene i hovedstaden ikke var som Hoven, og at man kunne møde lidt af hvert i den store by. En lille advarsel om, at man risikere-

de at svigte idealerne, ja at Anders allerede var begyndt at sætte spørgsmål, lå i bemærkningen *een af lærerne cand mag Oscar Hansen er fritænker og det sætter sit præg på hans ellers udmærkede undervisning. Alligevel siger flere, alvorlige til den grundtvigske tankegang hørende, at de fuldkommen kan billige hvad han fremfører.*

Seminarieuddannelsen kostede 12 kr. pr. måned og der skulle betales forud. Som en formildende omstændighed skrev Anders at han var overbevist om, at Hans sagtens kunne klare uddannelsen der var treårig på to år.

Hans Laugesen gjorde aldrig sin seminariuddannelse færdig. Efter få måneder i København blev han syg og indlagt på kommunehospitalet med gastrisk feber. Venner skrev hjem til familien i Jyllerup og her frygtede man tydeligt det værste, Hans havde jo altid været et skravl. Broderen skrev dog opmuntrende ... *bare du giver dig tålmodighed og lægger alt i Guds hånd, han er den der leder og styrer og vi ved jo ikke, hvad der tjener til vor sande gavn...* sluttelig stod der, praktisk og jordnært og i håb om at alt ville bedre sig ...*hvad penge angår skal vi nok sørge for der kommer nogen om en tre dage.*

Hans vendte hjem efter sygelejet med de gode anbefalinger fra kancelliråd Seyer, der var forstander på Vesterbro seminarium. Han besluttede sig for et sabbatår fra seminariet, hvor han så senere ville han indhente sidste del af uddannelsen.

Sådan skulle det ikke gå. Allerede den kommende vinter, da han sad som lærer i Debel skole i Fåborg sogn, mødte han sin skæbne i form af een af de unge piger der altid *så venligt til læreren.* Karen var gårdmandsdatter fra Grene i Aastrup sogn, og da Hans ved giftermål med hende kunne blive gårdejer, stak bondesindet så dybt i ham at han lagde lærer-

Jørgen Hansen Ganderup, husmandssønnen fra Fåborg sogn der blev viceskoleinspektør i »nybyggerbyen« Esbjerg skønt han slet ikke havde ønsket sig et liv som bymenneske.

gerningen på hylden. Intet i verden var dog så sikkert og urokkeligt som at være bonde.

Jørgen Hansen Ganderup

At landbrugsarbejdet ikke var lykken for ham, vidste Jørgen Hansen Ganderup meget tidligt. Allerede som sekstenårig var han fast besluttet på at ville være lærer. Hans muligheder så ellers ikke for lyse ud. Som søn af indsidder Hans Bærntsen Ganderup i Fuglsig i Fåborg sogn, kunne han ikke forvente nogen som helst økonomisk hjælp hjemmefra. Men det gjorde han heller ikke. Alligevel forberedte han sig indædt. Alt hvad han kunne få fat i af

læsestof, blev slugt i de sparsomme fritimer landbrugsarbejdet gav, atter og atter indsendte han ansøgning om støtte til et højskoleophold, men fik afslag på grund af sin unge alder. Det standsede ham ikke. Af sin vinterløn sparede han sammen til et par måneders ophold på Hoven. Det blev i sommeren 1886.

Alt for hurtigt fløj den korte sommer og han skrev bedrøvet *nu er den gode tid forbi for mig at gå i skole...*

Senere hjalp sognepræsten ham dog med at ansøge om understøttelse og lykkelig var han, da han den 20. november 1887 berettede om, hvordan han sled med opgaverne ... *især matematikken er streng, men det har jeg lyst til, så det kommer vel nok til at stå klart, hvad nu er dunkelt. Om aftenen skal man jo studere, når man vil have udbytte af læretiden, så for det meste er det midnat før jeg kommer i seng, men bedre tilfreds har jeg aldrig været og flinkere folk har jeg aldrig været ved.*

Efter opholdet gik vejen endnu engang tilbage til bondelivet og nedbrudt skrev han ... *jeg længes efter Hoven Højskole så hjerteligt, så jeg næppe er mig selv; skønt jeg godt ved det ikke nytter.*

Allerede året efter er Ganderup dog med statsstøtte for tredje gang tilbage i Hoven, og denne gang afsluttede han med provsteprøven. Glædestrålende kunne han skrive til sin ven: *Det gik mig godt hos provsten. Prøven afholdtes den 23. september kl. 8 om morgenen i Allerup præstegård. Der var 14 (8 karle og 6 piger) mig iberegnet. Af karlene bestod jeg og een fra Janderup. Af pigerne faldt kun een eller to.*

Først om morgenen fik vi en stil »At beskrive Jylland« og lidt skønskrift, og imens skulle vi på skift ind til provsten i et sideværelse og der først læse, og så »stor og lille analyse« og så geografi og bibelhistorie.

Om eftermiddagen skulle vi møde i Tjære-

borg kl. 3 præcis, først fik vi regning og derefter praktik med børnene og til slutning sang. Vi var færdige lidt før solnedgang. Alt gik meget heldigt for mig, kun eet ord sagde jeg fejl i dansk. Praktisk med børnene gik særlig godt og provsten sagde til mig »Det var godt, det var meget godt klaret«.

Den veloverståede prøve skaffede Jørgen Hansen Ganderup en vinterlærerplads ved Esbjerg Borgerskole. Egentlig ikke den stilling han havde ønsket sig. Bylivet virkede så skræmmende og der var 51 børn at undervise. I eet rum. En smule skuffet skrev han: *Det hjælper meget at de står på omtrent samme standpunkt. Dog en ulempe, børnene er meget forskellig af natur, hvilket er meget indlysende, da de er fra alle verdens kanter. Det er skam ikke så slemt som rygtet gik, thi i førstningen er jo overalt børnene og læreren ubekendt. Det kniber hårdest at få dem til at følge med ved indenadlæsning. Naturligvis findes en del hårde nødder at knække, men med list og lempe fås et æg i en humlesæk. Der er jo vanskeligheder overalt, så hvorfor skulle jeg være fri.*

Langvad, overlæreren er en meget livsglad mand og ligeledes de andre lærere, så vi har meget for. Jeg har måske godt af denne tur for personens skyld. Jeg må absolut have et arbejde at udføre. GUD give mig held og lykke dertil, så er en gerning ligeså velsignet her som på landet. Børnene har også et krav her til at få lidt godt at vide. Jeg kan sige at børnene er lige så blødagtige her som på landet.

Bondekarlen blev dog senere vænnet til bylivet og kom til at holde af det. Det udtrykker han allerede året efter, og giver samtidig udtryk for at han holder oprigtig af de små ... *børnene er rigtig flinke, nu da jeg har fået dem organiseret. Jeg kan sige at jeg har vundet en del af dem. Et lille bevis. Een kom forleden og gav mig en urkæde. Den var ikke ny, men jeg tog*

Lærerpersonalet ved Esbjerg borgerskole, i midten Jørgen Hansen Ganderup.

den og takkede, og lod som om jeg var meget glad, thi jeg ville ikke såre barnet, som var lykkelig over sin gerning. Så alt gik lettere end efter forventning og omtale. Ja selv de større børn viser ærbødighed og er meget agtpågivende, skønt jeg slet ikke har med dem at bestille.

Jørgen Hansen Ganderup blev en markant person i Esbjerg. De første to år, da han endnu var ansat som vinterlærer, tog han på Hoven om sommeren, og første del af seminarieuddannelsen klarede han herfra. Anden del tog han på Gedved seminarium. Derefter blev han fastansat ved Esbjergs skolevæsen og skrev: *Fuldkommenheden som mål vil stå højt, men man skal sætte sine mål højt. Åh, der er noget stort ved skolegerningen, noget velsignet, thi GUD vil særlig lægge sin velsignelse heri, når man beder ham derom. Gid vi stedse*

måtte føle vor store kald som børneopdrager og oplyser, som et af GUD betroet kald.

Sin livsbane som børneopdrager og oplyser endte han som viceskoleinspektør i Esbjerg i 1938. Den ny by og Jørgen Hansen Ganderup voksede sammen.

Mads Thomsen

Som Ganderup og de fleste andre fra sommerholdet 1886, måtte Mads Thomsen fra Vrederup i Fåborg sogn, som fattig husmandssøn, nøjes med at par måneder på højskolen og derefter tage plads som landbrugsmedhjælper.

Han kunne dog allerede i 1887 skrive: *Jeg fik sidste søndag underretning om at jeg er beskikket til lærer i Vrederup skole. Lønnen er 200 kroner og da jeg kan gå hjem til kost kan det blive en god vinterløn. Der er også noget at*

tage fat på. Thi i de sidste fire vintre har læreren ikke kunnet syng, ikke fortalt noget, hverken bibelhistorie eller Danmarkshistorie, og ordenen i skolen er meget simpel...

Mads Thomsen var lykkelig for lærerpladsen i hjemsoget, han mødte op i Vrenderup skole fuld af optimisme og gåpåmod ... *jeg glæder mig til vinter, så skal vi rigtig tage fat på reformsager, såsom kvindesagen, afholdssagen, skyttesagen, skolespørgsmålene o.s.v. Tillige skal vi drøfte, hvilke bøger det er mest passende at børn undervises efter.*

Det viste sig dog hurtigt at det ikke var så let at gennemføre reformer i Vrenderup, og i næste brev skrev han deprimeret *den halve vinter er snart gået og jeg synes ikke jeg er nået ret langt.*

Utilfredsheden kom sig sikkert af at Mads Thomsen i virkeligheden var mere optaget af ungdomsarbejde end af børneskolen, og skønt der på området skete en hel del i Fåborg sogn i slutningen af 1880'erne, var han nok vel tidlig ude med flere af sine ideer. I sommeren 1888 byggedes et forsamlingshus og her holdt den foredragsforening, han var blandt initiativtagerne til, en lang række foredrag af både kulturel og landbrugsfaglig karakter. Det var dog ikke nok fandt han, og betroede sig til Hans Laugesen: *Jeg har stor lyst til at holde af-tenskole, kunne det rigtig komme i gang tror jeg det kunne fremme folkeoplysningen meget. Thi da har folk mere forstand på at tilegne og vrage det, de hører. Kunne det blot komme så vidt at der kunne komme en diskussion i gang om eet eller andet emne, så fik folk en mere selvstændig mening og fik lyst til at søge mere oplysning.*

Foredragsforeningen havde på en tid ca. 30 medlemmer, ikke så dårligt i det lille sogn, Mads Thomsen gjorde også sit. Feks. sad han i aftentimerne og skrev medlemsbladet i hånden.

Alligevel troede han ikke rigtig på at foreningen ville overleve, ... *jeg er bange for at den ikke vil holde sig, der er for få der bryder sig om sådan noget. Vi har bl.a. behandlet kvindesag, sædelighedssag, afholdssag o.fl. Jeg tor nemlig på at sådanne diskussionsmøder vil blive mere og mere almindelige. Det går op for folk, især de unge som har været på højskole eller i det hele har sans for andet end »brød og skuespil« at der er behov for at få klarhed over tidens brændende spørgsmål.*

Skønt ofte deprimeret og modløs satte Mads Thomsen sit præg på udviklingen i Fåborg sogn. Den gymnastikundervisning, skoleloven af 1814 havde påbudt fik han endelig gennemført, øvelserne lærte han sig efter en bog, og skønt han fandt det svært var han fast besluttet på at fortsætte, allerede året efter udvædede han sammen med en ung karl fra Austrup, Hans Peder Hansen, undervisningen til også at omfatte de unge, der kunne få undervisning i svensk gymnastik en aften om ugen.

I begyndelsen af 1890'erne forlod Mads Thomsen sin hjemegn. Han blev lærer på Ny-sted højskole på Lolland, et arbejde der heller ikke syntes at tutredsstille ham helt. Han fandt øboerne for vidtløftige og pjankede. Han drog omkring og holdt en del foredrag om de emner, der altid havde optaget ham, men nogen særlig efterspurgt foredragsholder blev han ikke. Det sidste brev fra ham er skrevet i 1904 og da synes han stadig ikke at have nået, hvad han drømte om i ungdomsårene på Hoven Højskole. Gennem alle hans breve synes at gå en rød tråd, der fortæller om en idealist, der aldrig fandt sig selv tilstrækkelig.

Peder Sillesen

Ikke alle kom lige let til deres eksamen. For Peder Sillesen fra Sadderup ved Esbjerg blev vejen både lang og trang.

Han var et lyst og muntert ungt menneske,

der på Hoven i 1886 straks blev venner med alle på grund af sit gode smittende humør. Efter provstепrøven blev han vinterlærer i Boldesager skole i 1887-88 og besluttede sig derefter for at tage lærereksamen på Gedved seminarium, men da venen Hans Laugesen bestemte sig for Vesterbro seminarium i København, skiftede han mening og tog med til hovedstaden.

Peder Sillesen var en mester i undskyldninger. Han nåede aldrig alt det, han havde sat sig for, hverken i København eller når han var hjemme i Sadderup i ferien, og hans undskyldninger var mangfoldige. Efter at Hans Laugesen på grund af sygdom var rejst hjem, var det i hver eneste ferie Peders mening at besøge ham, men det blev næsten aldrig til noget. *Jeg ville have besøgt dig i julen, skrev han, men uheldigvis havde jeg fået et par ny sko og de mishandlede mine hæle i den grad, allerede den første gang jeg havde dem på, at jeg måtte gå i træsko hele julen. ... men næste gang skal jeg skrive et brev, der er flere alen lang.*

Alligevel opretholdt de venskabet i mange år, og det overlevede at Peder Sillesen kom i et økonomisk afhængighedsforhold til Hans Laugesen.

Peder havde hele tiden bestemt, at han ikke ville risikere sit helbred, som han havde set så mange af kammeraterne gøre, ved at tage eksamen på to år. Han ville bruge tre og så forsøge at få lidt undervisning på en skole for at hjælpe på økonomien. Så skete efter andet år, det frygtelige at han dumpede til eksamen. Hele hans verden styrtede sammen. Han havde med god grund, stolet så sikkert på at få et godt resultat, at han havde søgt og fået ansættelse nogle timer ugentlig ved en nærliggende skole. Derved kunne han tjene 70 kr. om måneden og klare det tredje og sidste år med studierne.

Da han nu var dumpet ville skolebestyreren

kun betale ham 40 kr. om måneden og det kostede 15 kr. på seminariet. For de resterende 25 kr. kunne han ikke både beholde sit værelse og betale for kosten. Sine forældre kunne og ville han ikke bede om hjælp. For det første var de meget skuffede over den mislykkede eksamen og for det næste havde de allerede forstrakt ham med næsten 2000 kr. Det var så nogenlunde det beløb han kunne forvente at arve efter dem. *Vi er jo mange søskende, skrev han, og mine forældre har noget gæld på gården. Jeg kunne bede dem låne mig penge, men det vil jeg ikke. de har haft ondt nok ved, i disse trange tider at skaffe så mange penge til veje, som jeg skal bruge og jeg vil nu ikke have, at de skal vedblive med at have den slags bekymringer for min skyld, så vil jeg hellere klare mig som jeg kan.*

Hans Laugesen lånte ham 200 kr. Nok til at han året efter fik en fin eksamen og kunne gå ud og søge job, det var ikke så let, da de små skoler på landet ikke ønskede at ansætte de dyre seminarister, og hovedskolerne var besat. Efter et par dårligt betalte vinterlærerpladser i Hobro, rejste han tilbage til København og søgte ansættelse ved det kommunale skolevæsen.

Der stilledes imidlertid særlige krav for at kunne få ansættelse i hovedstaden. Her skulle lærerne den første tid bevise deres duellighed ved at undervise som vikar. Irriteret skrev Sillesen: *Det er en sløj tid, denne vikartid, man får 60 øre for hver time man vikarierer, men der kan godt gå måneder, ja fjerdingår uden man får een eneste time.... Jeg har i de sidste par dage vandret om til skoleinspektørerne for at bede om timer. De lover mig timer alle sammen, men således lover de nok enhver så der ligger ikke stor betydning eller trøst i disse løfter. Faktum er, at det vrimler med vikarer herovre, det hele beror så på om man er*

blandt de heldige, den største del af dem får lidt eller intet af fortjene.

Vestjyderne var dog efterspurgt i staden og han var derfor blandt de heldige og blev ret hurtigt fastansat.

Derved blev nok en vestjyde til københavner, uden at det dog bragte ham nogen egentlig glæde, alle hans senere breve fortæller om ensomheden i storbyen og den livslange længsel efter bondelandet, der efterhånden som tiden går, kommer til at stå i et mere og mere rosenrødt og romantisk skær.

Da han i 1899 betalte sidste afdrag på lånet til Hans Laugesen skrev han i sit takkebrev: *Ja nu har jeg det jo heldigvis bedre end den gang, skønt jeg tror ikke du skal være ked af, du ikke blev lærer herovre. Ja, stillingen er jo naturligvis god, men alligevel jeg blev næsten misundelig på dig, da jeg læste dit brev. Hvad jeg har høstet herovre er nærmest en del slid, jeg har såmænd lige så travlt nu som dengang vi boede sammen nede i Øhenchlagergade. Og hvad har man så andet end dette slid, der dog til syvende og sidst ingenting fører til.*

Ja du har hustru og børn, mark og fæ og alt godt. Jeg har et hummer på Vesterbrogade, de klæder jeg går i, samt den pensionatsmad jeg kan spise, og dermed basta. Ja jeg ved ikke om du forstår mig, men man går så løjerligt som et trækdyr her i det store mylder, der kaldes København. Styrter dyret, straks kommer der et andet i stedet, og ingen tænker på det bæst som døde.

Så sent som i 1908, efter ca. 20 år i København, beklagede han endnu engang i et brev sin skæbne. *Nu er vi halvgamle og om få år er vi helt færdige med den trædemølle, som livet er, i det mindste for en københavnsk almueller.*

Niels Marius Guldager

Nu da afskeden er nær, vil jeg ønske dig alt

godt og takke dig for den tid, som vi her har levet sammen i glæde og har hørt så mange gode ord...

Sådan skrev den attenårige Niels Marius Guldager fra Rousthøje i Hans Laugesens adressebog ved afskeden fra Hoven i 1886. Ligesom de andre på holdet var Niels Guldager alvorlig ked af at skulle forlade højskolen, men heller ikke hans økonomi tillod ham at blive længere.

Niels Guldager var svagelig af helbred allerede før han begyndte at læse til vinterlærer, og i løbet af et års tid viste det sig at han havde *lungesvindsot*. I første omgang opgav han ikke studierne, men håbede at få det bedre, når han ikke skulle udføre hårdt legemligt arbejde.

Sådan så det også en overgang ud til at skulle gå. Glad skrev han: *Jeg er rask og har det ligesom jeg plejer. Jeg har både tysk, fransk og latin 3 gange om ugen og på disse sprog skal der ikke gøres så lille et arbejde... Vi har også diskussionsmøder hver lørdag. Forrige lørdag havde vi følgende emne at drøfte »Hvad kan der siges for eller imod totalafhold fra spiritus og tobak« og i går drøftede vi emnet »skal vi forhandle med det estrupske ministerium eller ikke«. Om dette emne var der vidt forskellige meninger, nogle holdt med Berg, andre derimod ikke, ja der var endog een som viste sig at være en rask Højremand, skønt han selv sagde nej.*

Året efter var alt hvad studier angik forbi. Syg og nedbrudt skrev han i et brev til vennen: *Jeg kan hverken udrette noget eller komme nogen steder. Jeg har søgt doktor Larsen i Varde. Ham syntes jeg meget dårligt om, ja jeg tror endog han er doven, i al fald da jeg var der. Skønt hans udtalelser var meget utydelige kunne jeg dog forstå at han ikke kan hjælpe mig.*

De næste par år blev næsten uudholdelige. Niels var et nervøst og følsomt gemyt og hans

nerver slog ofte klik. Det eneste sted, han kunne opholde sig, var hjemme hos forældrene og det gjorde ikke sagen bedre. Hele deres indstilling til ham var præget af den opfattelse at et menneske, der ikke kan udrette noget er værdiløst. Han havde det svært og blev bitter på alt og alle. At påberåbe sig dårlige nerver forstærkede forældrenes uvilje og gjorde alt endnu vanskeligere.

Efter over et års sygdom fik han endelig mulighed for et tre måneders ophold på en kuranstalt i Fredericia. Magtesløs skrev han herom: *Jeg kan ikke mærke nogen bedring, endskønt jeg har gennemgået denne kur... Det har kostet mig ikke så lidt. Doktorens tilgodehavende beløber sig til 85 kroner og min vært tog 1 krone om dagen for kost og logi. Mine forældre gav mig en halv snes kroner, inden jeg rejste, men dermed er også den hjælp kommen, mine forældre ydede mig. Det er ikke fordi de har det så dårligt at de ikke har ydet mig hjælp. Havde de villet hjælpe mig noget, havde jeg været i Fredericia for over et år siden, og måske kuren så havde hjulpet mig noget mere.*

Den begavede Niels Marius Guldager blev aldrig lærer. Ydmyget på grund af sin sygdom, måtte han gå tiggergang til sognerådet for at få hjælp til den behandling, der alligevel kom for sent og var utilstrækkelig, en kendsgerning han selv havde indset da han skrev: *Jeg er fast besluttet på, at jeg ikke længere vil søge til de læger her omkring om hjælp mod min sygdom, thi jeg tror slet ikke de kan hjælpe mig. De kan nok give noget, der kan lette for brystet, men de kan ikke og har heller aldrig kunnet give noget der kan standse lungesvindseten.*

Niels Marius Guldager blev senere skrædder og syede kasketter. Han indrettede en forretning i Holsted, men døde i 1903 kun 35 år gammel.

Hans Jensenius Nielsen

Jensenius Nielsen fra Kvong Østermark var de første to vintre efter højskoleopholdet i 1886, vinterlærer i Yderik skole i Thorstrup sogn. Lidt ensom som læreren ofte var, kastede han sig over musikken og spillede violin om aftenen så han næsten forglemte sig selv.

Torsdag den 2. maj 1889 steg Jensenius kl. halv seks om morgenen på toget i Varde, og næsten fjorten timer senere tog Hans Lauge-sen og Peder Sillesen imod ham på Københavns banegård. De havde lejet et værelse til ham i Øhlenschlægergade, hvor de selv boede sammen med flere fra Høventiden, og hvor hjemlængsel, økonomiske trængsler og det fælles mål, knyttede dem alle meget tæt sammen.

Jensenius var ambitiøs og levende interesseret i samfundsproblemerne. Alle de unge studerende fulgte med i den politiske udvikling, men Jensenius mest af alle. Samtidig var han uhyre arbejdsom, og da han som de fleste andre havde økonomiske vanskeligheder, var det hans mål at få eksamen overstået så hurtigt som muligt. Glad og med stor appetit på livet, ville han dog også opleve hovedstaden, se hvad der var af seværdigheder og følge med i tidens politiske spændinger. Som en varm og ivrig tilhænger af det forholdsvis ny parti Venstre, skrev han fra København: *Jeg vil tillade mig at gøre opmærksom på det ny blad der begynder at udkomme den 1. oktober. Bladet hedder »Venstrebladet« og udgives af folketingsmand Berg. Bladet koster kun 1 krone og postpengene i kvartalet. At bladet vil blive godt er hævet over al tvivl...*

Brevene fra ham er lattermilde og livsglade. Han fortæller om livet på seminariet og det sprog man brugte over for hinanden: *Hansen spurgte Larsen i dag hvorfor han troede VOR-HERRE fyldte så megen øllebrød i en masse dumme mennesker...* og et andet sted skriver

han: *Jeg fik i dag at vide at jeg en gang, men det er længe siden, på det allerhøjeste havde lignet en hundehvalp. Det kreperer ellers et vel-skabt menneske at høre sig sammenlignet med sådant et gespenst.*

Vel kunne han skrive om vittigheder om VORHERRE og øllebrødet, men ret meget af retten blev der ikke til ham selv. Ligesom de fleste andre småsultede han altid og allerede den første sommer mærkedes han af sygdom. En tyfusagtig epidemi plagede både seminariet og hele kvarteret, hvor studenterne boede, og de underernærede unge havde intet at stå imod med.

Det fremgår ikke klart af brevene om Jensenius havde tyfus, men efter den tid skrev han ikke ret tit og det første år dumpede han til eksamen, skønt han havde ug i flere fag. Grunden angav han at være at han var kommet op i de forkerte emner, men det er et spørgsmål om han ikke tilligemed har forsømt arbejdet en del på grund af sygdom, i al fald skrev Peder Sillesen kort efter at det ny semester var begyndt, at Jensenius, der havde været syg meget længe, var rejst hjem.

Efter hjemrejsen er der kun et brev fra ham. Det fortæller både om håb og fortvivlelse, håb fordi et nyt middel tilsyneladende kunne kurere tuberkulose, og fortvivlelse fordi han indersit inde vidste, at det ikke var sandt for hans vedkommende: *Jeg har været syg i lang tid og det bliver næsten hverken værre eller bedre. Du har vel hørt at det er tuberkuløs blærebetændelse. Det har jo før været en håbløs sygdom, men nu har jo denne troldmand Koch opfundet et middel derimod. I København er der blevet en kurreret med tuberkulinen. En del lungepatienter i Tyskland er også blevet helbredet... Når doktor Larsen har fået fat i noget lymfe skal jeg ud på sygehuset.*

Længselen efter skolelivet giver han udtryk på sin sædvanlige humoristiske måde: *Du er*

altså Endetærsker i Debel i år igen, - forresten et ganske behageligt liv at være vinterlærer.

Doktor Larsen fik ikke tids nok fat i noget lymfe og Hans Jensenius Nielsen døde i Kvong den 29. marts 1891. Han var 22 år gammel. En ganske almindelig ung vestjyde, der havde været blandt sommerholdet på Hoven Højskole i 1886.

København

Den fjerne hovedstad, der i dag ligger under en times flyrejse fra det vestjyske, forekom for hundrede år siden uendelig langt borte. Når så mange af eleverne fra Hoven Højskole alligevel søgte optagelse på et seminarium der, var det fordi storbyen havde ry for at have de bedste lærerkræfter, og de unge mænd og kvinder, der havde løsrevet sig fra bondesamfundet og søgt en ny og anderledes levevej havde virkelig ambitioner om at nå det fuldkomne.

Men angsten for det ukendte og fremmede kunne de ikke skjule, og i brevene forsøgte de at stive hinanden af, eller de prøvede at skjule nervøsiteten bag brovtende vendinger. Peder Løgstrup Berg fra Hemmet sogn lykkes det ikke helt for. Næsten forpustet skrev han straks efter ankomsten: *Jeg ankom lykkelig og vel med hele lemmer og uden brist eller bræk af nogen slags sidste lørdag aften. Ja, tænk bare at jeg skulle slippe så let herover. Jeg troede at det var fuldstændig livsfarligt at rejse herover fra Jylland.* Man kan næsten føle, hvor han har åndet lettet op, da han nåede helskindet frem. At han allerede kender hovedstaden og har været både her og der forsøger han at give indtryk af i den lidt overlegne bemærkning ... *jeg vil bemærke at København i enhver henseende ikke svarer til mine forventninger. Jeg var ude på Frederiksberg morskabsteater og må til min skam sige, at jeg aldeles ikke mørede mig...*

Andre var ikke i stand til at skjule bekymringerne og usikkerheden før afrejsen. Nervøst skrev Jensenius Nielsen fra Kvong sogn: *Får du kosten samme sted som du har værelse, i modsat fald hvordan bærer du dig ad? Når man lejer et værelse får man så også en seng? Kan man have sin store kiste med derover? Skal jeg som der står på skemaet sende ti kroner forud, eller kan de spares? Det er jo ikke så nemt at rejse ene derover, da man er ukendt med forholdene, og når man så ikke ved hvor man skal hen bliver det tifold værre. Skal man lade sig indmelde på seminariet før man kommer?*

For forældre og søskende var København også skræmmende og farlig. I deres breve giver de udtryk for ængstelse, måske mest for at de studerende skulle miste jordforbindelsen og blive fremmede, der vendte hjem som en anden Erasmus Montanus, der havde glemmt både sine rødder og sin barnetro. Hans Laugesens søster Hanne gav denne ængstelse klart udtryk, og skulle broderen være blevet angrebet af storhedstanker, trak hun dem ned på jorden med ordene: *... nu vil jeg ønske for dig at du kan få en rigtig god eksamen, men vi må jo huske på, kjære broder, at det ikke er ved egen kraft du får den, men vi skal jo bede at VORHERRE vil hjælpe dig, så min bøn til GUD for dig skal være, at han vil bære dig på faderhånd så du må leve ham til ære.*

Der var naturligvis også nogle blandt de unge, der blev fascinerede af bylivet og valgte at leve der.

Anders Krogsgård vendte f.eks. aldrig tilbage til Vestjylland undtagen på besøg. Begejstret skrev han: *Der er meget forskel på det at leve i København og et hvilket som helst andet sted. Jeg foretrækker København, der i mange måder frembyder betingelserne for et rigt åndsliv. Der er aldeles ingen farer i København for forsigtige folk, som har en god grund i sig. Frembyder fagene ikke tilfredsstillelse nok, så kan du mange steder berige din ånd og erfaring i kort tid på en billig måde. Husk højskoleforeningen, museer, foredrag og Københavns smukke omegn.*

Kilder m.v.

- Hans Laugesens brevsamling, Aastrup Sognearkiv. Byhistorisk arkiv i Esbjerg: Vestkysten d. 20.12.1960.
Harald Nielsen: Fra det kommunale skolevæsen i Ribe amt 1870-1970.
Hardsyssels årbog 1946 s. 77.
Egvad bibliotek med oplysninger om Hoven Højskole og forstander Kristensen.
Kirkebøger for: Fåborg, Skads og Kvong sogne.
Fra Ribe amt 1973: Johannes Hejbøl: Af min fader, vinterlærer Jeppe Hejbøls erindringer, s. 292-325.

Olga Pedersen, f. 1935, husmoder, leder af Aastrup Sognearkiv. Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Har tidligere skrevet i »Fra Ribe Amt« og »Aastrup Sogn fra enevælde til udskiftning 1660-1790« (1985).